

Dvě privilegia císaře Rudolfa II.

ALEXANDR BUCHNER

Státní archiv ve Vídni chová účty říšského taxovního úřadu z doby císaře Rudolfa II.,¹ v nichž k datu 22. února 1602 je tento záznam: „Hassler. Privilegium na nově vynalezený varhanní stroj pro Hanse Leona Hasslera. Taxa 15 říšských tolarů, to jest 20 zlatých. Hayden. Privilegium na nově vynalezený hudební nástroj pro Hanse Haydena staršího. Taxa 15 říšských tolarů, to jest 20 zlatých.“

O jaké hudební nástroje v uvedených privilegiích šlo a kdo byli jejich tvůrci?

Abychom tuto otázku mohli zodpovědět, bylo třeba především vypátrat obě privilegia, jejichž text by do značné míry osvětlil povahu těchto vynálezů. To však se podařilo jen u Hasslera,² kdežto Haydenovo privilegium nebylo nalezeno. Místo toho o Hansu Haydenovi a o jeho vynálezu se dovídáme z rodinné kroniky, kterou napsal jeho nejmladší syn David.³ Podle ní Hans Hayden pocházel z vážené norimberské rodiny a jeho hlavním povoláním bylo kupectví. Protože ho kupecká činnost neuspokojovala, zabýval se ve svém volném čase vědou a uměním. Pokusil se mimo jiné i o sestrojení perpetuum mobile, hlavně však konstruoval modely různých válečných strojů pro Rudolfa II. Tyto modely Hayden císaři osobně předváděl na jeho pražském dvoře v osmdesátých letech 16. století.⁴ Hayden byl však i skvělým hudebníkem. Jeho syn o tom v kronice píše, že „od mládí měl zvlášť velkou zálibu pro hudbu, takže potom bez jakéhokoli učitele dospěl ve hře na nástroje tak daleko, že mohl dlouhý čas zastávat místo varhaníka u sv. Sebalda“. Bylo to v letech 1565–71, kdy Hayden pravděpodobně již pracoval na konstrukci nového hudebního nástroje, který nazval houslovým strojem (Geigenwerck). Byl určen pro kurfiřta Augusta Saského (panoval 1553–86). Houslový stroj Hayden dokončil kolem roku 1575 a v dalších letech se snažil o jeho zdokonalení. Dokládá to jednak Haydenův dopis z roku 1608 lantkraběti Mořici z Hessen-Casselu a jednak jeho žádost císaři Rudolfovi II. o prodloužení privilegia na dalších 10 let, v níž uvádí, že „stroj mezitím zlepšil“.⁵ Protože dopis lantkraběti Mořici z Hessen-Casselu je i jinak zajímavý dobový dokument, ocitujeme jej v doslovném znění:⁶

¹ Odd. dom., dvor., a stát. archiv, knihy říšských register, císař Rudolf II., sv. 26, fol. 229.

² Viz autorův článek „Kuriózní automatofon v uměleckém kabinetu císaře Rudolfa II.“ v časopise Národního muzea, r. 1966, v němž se cituje doslovné znění privilegia.

³ Je uložena v norimberském archivu pod sign. „Mst. von der Hayden Stammregister“.

⁴ O této Haydenově činnosti se zmiňuje i český lexikograf J. B. Dlabach ve svém slovníku Künstler-Lexikon für Böhmen.

⁵ Viz regist č. 17037 v druhém svazku XIX. ročníku díla Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, Vídeň 1895.

⁶ Dopis je v marburském státním archivu.

„Nejmilostivější kníže a pane. Před několika lety (dle mého mínění) jsem nově vynalezl velmi pohodlný hudební nástroj s klaviaturou na způsob houslí, na kterém lze docílit moderaci hlasů (která na jiných klávesových nástrojích nebyla dosud možná) a od Císařské Milosti jsem obdržel nejmilostivější privilegium na 10 let, aby stroj nebyl napodoben. K zhotovení tohoto stroje jsem delší dobu držel u sebe truhlářského tovaryše, rozeného asi 3 míle od Casselu nebo Marburgu, který se jmenuje Conrad Rot; ale pro jeho tvrdohlavost a také že jeho umění nebylo veliké, jsem ho nakonec propustil. Ale hned, jak u mne nastoupil, i potom, když ode mne odcházel, jsem mu ukázal a přečetl císařské privilegium a upřímně ho varoval, aby se nedopustil napodobení a chránil se před trestem, do něhož by upadl. Dověděl jsem se ale, že přes to se opovážil takový stroj udělat pro Georga Weisslanda, stavitele varhan v Casselu, a potom také pro sebe samého k volnému prodeji. Protože je tu jednáno proti císařskému privilegium a mně se tím odnímá kýžený prospěch z mé veliké práce a vynaložených výdajů a stroj je znetvořen k mé potupě (jako autora), mám dobrou naději, že Vaše Knížecí Milost, jako obzvlášť proslulý příznivec a ochránce dobrého umění a umělců, nebude v tomto počínání míti zalíbení. Proto dochází Vaší Knížecí Milosti má nejponíženější a nejpilnější prosba, aby nejmilostivěji ráčila dopomoci k tomu, aby mému synu, který ode mne má plnou moc, byla dovolena příslušná exekuce proti zmíněnému Conradu Rotovi nebo jiným, kteří se proti tomu císařskému privilegium provinili. Při té příležitosti jsem svému synu Hansi Christoffovi dal s sebou jeden z těchto mých strojů, tak jak jsem je od té doby zdokonalil a který je beztak určen pro Frankfurt, aby Vaše Knížecí Milost na něm viděla, jak jsou dnes seřízeny a pakliže Vaše Knížecí Milost by si takový přála, může být ihned zhotoven. Můj syn má Vaší Knížecí Milosti také poníženě podat náčrt „Triumf Hudby“, v němž jsem napodobil Albrechta Dürera „Císařský triumf“ a v němž chci zobrazit etnost a vlastnosti hudby, tak jak je popsali Heinricho Glareano, Zarlino a jiní. Nejponíženěji prosím, aby Vaše Knížecí Milost ráčila to ode mne jako od nepatrného autora nejmilostivěji přijmout, a kdyby něco nevyhovovalo (což předkládám Vaší Knížecí Milosti k vyššímu a moudřejšímu posudku), aby to neměla za zlé, neboť povoláním nejsem žádný hudebník. K nejponíženějším službám Vaší Knížecí Milosti jsem ochotnější a pilnější, než bych si mohl vyprostiti nebo dovoliti. Datum Norimberk, 26. října Anno 1608. Vaší Knížecí Milosti nejponíženější Hans Hayden starší.“

Hayden vydal popis svého houslového stroje tiskem roku 1600 pod názvem *Musicale instrumentum reformatum*. Popis houslového stroje v organologickém díle Michaela Praetoria *Syntagma musicum* (1620) je jen výňatek z tohoto Haydenova ztraceného popisu. Hans Leo Hassler, majitel druhého privilegia císaře Rudolfa II., o němž bude ještě dále řeč, byl s Haydenem v příbuzenském vztahu a na houslový stroj složil veršovaný chvalozpěv. Sám byl majitelem jednoho z 23 houslových strojů, které Hayden za svého života sestrojil. Hassler svůj nástroj později přenechal svému chlebodárci, saskému kurfiřtu Christianu II. Tento houslový stroj existoval v Drážďanech v hratelném stavu ještě na začátku 18. století, neboť Ch. G. Schröter ve své zprávě o svém domnělém vynálezu kladívkového klavíru uvádí, že roku 1715 byl upozorněn drážďanským kapelníkem Schmidtem na „pozoruhodný norimberský houslový stroj“.

Mezi majiteli Haydenova houslového stroje byl i císař Rudolf II., který vlastnil dokonce dva exempláře, jeden menší a jeden „velmi veliký“.⁷ Císař zakoupil od Haydena dokonce i další jeho vynález: velký kontrabas, který pro usnadnění hmatů byl opatřen klávesnicí, patrně buď podle vzoru niněry anebo spíše klíčové fiduly. Protože z Haydenových nástrojů není ani jeden uveden v pražském inventáři z roku 1621, lze předpokládat, že nebyly součástí císařova uměleckého kabinetu, nýbrž pravděpodobně dány k dispozici dvorní kapele.

Z početných Haydenových houslových strojů se bohužel nezachoval ani jeden kus. Ve sbírkách bruselského muzea hudebních nástrojů existuje alespoň imitace Haydenova stroje, který roku 1625 zhotovil Španěl Fray Raymondo Truchado. Jak vypadal Haydenův houslový stroj a v čem spočívala podstata jeho vynálezu, víme z popisu a vyzobrazení nástroje u Praetoria, ale především ze svědectví jeho současníků. Patřil k nim například florentský hudebník a teoretik Vincenzo Galilei, který Haydenův houslový stroj popisuje ve svém traktátu *Dialogo della musica antica et della moderna* (vyd. 1581, s. 48) jako „Strumento di tasti milto artifiitolo & bello“ takto: „Jako na jiný případ vzpomínám si při této příležitosti na klávesový nástroj, který kdysi kurfiřt August, vévoda Saský, daroval knížeti Albrechtu Bavorskému slavné paměti, a který měl nepřekonáný účinek. Tento nástroj je potažen strunami na způsob loutny. Tak jako u violy se po nich smyká přadenem k tomu zřízeným, které je uměle zhotoveno z štětín přesně takových, jako jsou štětiny, z nichž se dělají smyčce k viole: toto přadení může hráčovou nohou být zcela snadno obráceno opačně a smyká ustavičně pomocí kolečka, přes které běží, tolik strun, kolik prsty vyžadují. Před dvěma lety jsem jej ladil jako loutnu, a když se na něj dobře hrálo, vydával velmi lahodný tón, skoro jako violový sbor“. Tento Galileiho popis má také ten význam, že po srovnání s popisem u Praetoria umožňuje v několika bodech zjistit, v čem spočívalo Haydenovo pozdější zlepšení houslového stroje. Tak především ve volbě jiného smykacího zařízení: místo smykacího pruhu, který Galilei nazývá „matassa“, nastoupilo „pět nebo šest ocelových koleček, hladce potažených pergamenem a nahoře potřených kalafunou (jako smyčce).⁸ Druhá změna se týkala strunového potahu, který z počátku byl z „corde fecondo l'vfo di quelle del Liuto“, tj. sestával ze střevových strun. U nového modelu se však Hayden „pro méně ladění a trhání ovčích strun“ rozhodl pro strunový potah kovový, neboť „vydává čistší a ostřejší zvuk“.

V inventáři slavné sbírky nástrojů prince Ferdinanda Medici (zemřel 1713), jehož správcem nebyl nikdo menší než vynálezce klavíru Bartolomeo Christofori, je pod č. 29 popsán Haydenův houslový stroj takto: „Křídlo s klávesnicí ze slonoviny, se zařízením na pět koleček, aby na způsob niněry se střevové struny smykaly, červeně pomalované, se zlatými okraji, zdobené čtverci, které jsou pokryty červeným damaškem, s vykládacím podstavcem, který je též pomalován a pozlacen a s koženým potahem s plátěnou podšívkou...“⁹

⁷ Seznam majitelů všech 23 houslových strojů uvádí J. G. Doppelmayr v díle *Historische Nachricht von dem Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern*, 1730, s. 212.

⁸ Viz Praetorius, c. d. sv. II., s. 68.

⁹ L. Puliti, *Cenni storici della vita del Ferdinando dei Medici*, Florenc 1874, s. 103.

Stříbrná galera s hracím strojem.
Pro umělecký kabinet císaře Rudolfa II.
zhotovil norimberský hodinář Hans Schlottheim
Ze sbírek vídeňského Umělecko-historického
muzea

Houslový stroj Hanse Haydena.
Dřevoryt z díla Syntagma musicum od M. Pretoria

Hans Leo Hassler —
médírytina Domenica Custose,
Augšpurk, 1593
(Snímky A. Buchner)

Admodum gloriosus ingenio atq; artis musa peritissimus Iuvenis loarm
leo Hasslerus. Ill. Dni Octavianus secundus fuggerus. Organici
discipulus. Dñicus Custodis sue: honoris atq; amicitia causa sculp
et DD. aug. f. M. D. xciii

Z Doppelmayrova seznamu majitelů Haydenova houslového stroje si zasluhuje ještě pozornost nástroj uvedený pod č. 22, který Hayden věnoval kostelu sv. Sebalda v Norimberku. Tohoto nástroje se totiž používalo při velkých koncertech. Když se v Norimberku oslavovalo ukončení třicetileté války, městská rada uspořádala v roce 1649 velký koncert k počtu přítomného švédského polního maršála a pozdějšího krále Karla X. Gustava, na kterém Haydenův nástroj hrál úlohu generálbasového nástroje.¹⁰

Pokusy o sestrojení různých houslových klavírů neustaly ani po Haydenově smrti a vyvrcholily v 18. století ve smyčcovém klavíru berlínského mechanika Johanna Hohlfelda. Pro tento nástroj komponoval Carl Philipp Emanuel Bach svou „Sonátu pro smyčcový klavír“, jedinou zachovanou skladbu, která byla pro takový nástroj složena. Všechny tyto pokusy, i když se nedostaly dále než k vytvoření kuriozity, mají pro vědu o nástrojích ten význam, že ukazují snahu svých tvůrců překonat strohý, dynamicky nepružný zvuk tehdejších předchůdců klavíru, spinetu a clavicembala, a nahradit jej takovým nástrojem, jenž by v sobě spojoval přednosti klavíru se zpěvností lidského hlasu a modulační schopností smyčcových nástrojů.

Jméno vlastníka druhého privilegia císaře Rudolfa II., Hanse Leona Hasslera není v hudební historiografii neznámé. Jde o významného varhaníka své doby a skladatele (1564—1612), který byl ve službách Octaviana II. Fuggera v Augšpurku, vynikajícím střediskem výroby mechanických hudebních nástrojů. Zde zhotovil hodinář Hans Schlottheim pro umělecký kabinet císaře Rudolfa II. i galériu, která je uvedena v inventáři Rudolfových sbírek z roku 1621 jako „pohyblivá stříbrná loď s hodinovým strojem“ a která je dosud zachována ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea ve Vídni. Zde se začal zabývat problémem tehdy módních automatofonů i Hans Leo Hassler. Jeho touhou bylo zhotovit mechanický hudební nástroj, který by dokonalostí hudební produkce překonal vše, co bylo dosud v tomto oboru vytvořeno. K realizaci svého záměru si Hassler vyžádal pomoc několika augšpurských řemeslníků. Augšpurské městské radě píše o tom v březnu 1602 toto: „Když jsem v minulých letech, pilně a přičinlivě přemýšleje, vynalezl a sestavil nový umělý varhanní stroj, který sám od sebe může bez lidské ruky skládat a hrát rozličné madrigaly a cantiones, vzal jsem si k tomu svému zamýšlenému dílu několik zdejších řemeslníků (neboť sám nejsem těžké práci zvyklý a také to, bohudíky, nepotřebuji), kteří podle mého návodu a přání zhotovili a vypracovali k němu píšťaly, válce, pohon, úder a skříň. Z nich Georg Hainlin, zdejší měšťan a tkadlec, pilný muž, který vedle svého řemesla vyrábí všeliké dřevěné hodiny, mi vlastní rukou zhotovil a vypracoval obzvlášť mnoho a vlastně to nejpodstatnější, Eisenburger pak se svými tovaryši vyrobil skříň, jakou jsem si přál, a tak mea ex inventione to umělé dílo omni ex parte perfectum dokončil a na světlo přivedl“.¹¹ Výsledkem Hasslerovy spolupráce s Hainlinem a Eisenburgerem byl mohutný varhanový automatofon, který se zdá, náležel k největším a hudebně nejdokonalejším strojům své doby a který předváděl vlastní skladby Hasslerovy. Zachované augšpurské

¹⁰ T. Norlind, Ein Musikfest zu Nürnberg im Jahre 1649. Sammelb. d. Internat. Musikgesellschaft, VII., s. 111 a d.

¹¹ Viz radní protokoly „Johann Hassler et Consorten“ v augšpurském městském archivu.

radní protokoly mluví o tom, že Hassler svůj nástroj předváděl veřejnosti již v Augšpurku a nikoli teprve v Norimberce, jak napsal Friedrich Roth.¹²

Když rada města Augšpurku odmítla prodloužit povolení k předvádění automatofonu, Hassler povzbuzen dosavadními úspěchy, vydal se po patnáctiletém působení v Augšpurku s Hainlinem, varhanním strojem a svou novou skladbou *Cantiones sacrae* do Norimberka, kde doufal nalézt pro své další záměry více porozumění. Rada města Norimberka uvítala Hasslera se vši okázalostí, jež náleží tak věhlasnému umělci a poskytla mu povolení k veřejnému předvádění varhanového stroje. Hassler pak nabídl radě nástroj ke koupi, ale komise, která věc posuzovala, koupi nedoporučila, neboť doufala, že nástroj zůstane stejně v Norimberku s Hasslerem, který v srpnu 1601 vstoupil do služeb města.

V době, kdy Hassler vystavoval svůj automatofon v Norimberku, prodlévali tam dvořané císaře Rudolfa II., kteří po svém návratu do Prahy podali císaři zprávu o tomto nástroji. Hassler sám o tom vypověděl augšpurské městské radě toto: „Potom... když někteří lidé, blízcí císařskému dvoru, uviděli v Norimberku tento můj vynález, a když jeho Veličenstvo, od nich poníženě zpravené, si takový stroj přálo a když jej asi v srpnu zmíněného roku 1601 na vlastní oči spatřilo, ráčilo milostivě také úplně zaplacení zaříditi a provésti k mé plné spokojenosti... Nyní je také známo a povědomo, že Jeho císařské Veličenstvo samohrající stroj mělo již před tím a že za něj zaplatilo značnou částku peněz... a dá se také dokázati, že Jeho Veličenstvo ten zmíněný starý stroj mi hned odevzdalo a poručilo, abych jej seřídil podle svého stroje Jeho Veličenstvu prodaného. Abych tomu co nejposlušněji vyhověl, přerušil jsem chod starého stroje s pohonem, válcem a bitím a nechal jej v Praze v císařské komoře (kde bezpochyby neužitečně leží) a musel jsem se podvolit zříditi stroj nový“. Hassler obdržel dále od císaře objednávku na nový varhanový stroj s příkazem, aby jej dopravil do Prahy. K ochraně této práce mu bylo uděleno privilegium.¹³

Hassler po svém odjezdu z Prahy byl zcela zaujat plánem na nový stroj, který se jeho prvním stroji „velikostí vyrovná, hodnotou však a dokonalostí jej nepochybně předčí“. Svůj plán Hassler důkladně promyslel a projednal s Heinleinem, který měl za úkol nástroj sestavit. Zhotovení součástí bylo přiděleno několika augšpurským řemeslníkům. Tak hrací válec měl zhotovit truhlář Konrád Eisenburger, kola a skříň truhlář Oswald Fuchs, hroty a skoby na válec zámečník Hans Sommerer a truhlářský tovaryš Kaspar Taler, měchy a píšťalový stroj varhanář Hans Hartmann. Hassler měl složit skladby pro válec, připravit jejich technický přenos na papír a pomáhat při zatloukání hrotů a skob do válce. Avšak ještě dříve, než mohl Hassler zaplatit taxu za císařské privilegium, dostal se do sporu s truhlářem Eisenburgerem. Tento spor stal se pro nový Hasslerův nástroj osudným, neboť k vůli němu se práce zdržely do té míry,

¹² Der grosse Augspurger Spieluhrprozess Hans Leo Hassler's von 1603—1611. Sammelb. d. Internat. Musikgesellschaft, XIV., s. 34 a d.

¹³ Originál je v odd. dom., dvor. a stát. archiv; knihy říšských register, císař Rudolf II., sv. 26, fol. 229. Srv. též regist č. 16. 194 v c. d. Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Překlad privilegia viz v autorově článku „Kuriózní automatofon v uměleckém kabinetu císaře Rudolfa II.“ Časopis Národního muzea, řada historických věd, r. 1966.

že stavba automatofonu nebyla pro náhlé úmrtí Hainlina dokončena a stroj zůstal torz m.

Již v době, kdy Hassler se svými spolupracovníky dokončil svůj první varhanní stroj, pustil se Eisenburger tajně do zhotovení vlastního mechanického nástroje, který — podle Hasslera — byl kopií jeho velikého stroje. Vznikl z toho soudní spor, který byl veden se vši bombastickou rozvlácností vyznačující právní jednání oněch dob.¹⁴ Augšpurská městská rada rozhodla v roce 1602 ve prospěch Konráda Eisenburgera, načež Hassler se ihned obrátil dopisem přímo na císaře Rudolfa II., který vzal dopisem z 29. července 1602 Hasslera v ochranu a požádal augšpurskou městskou radu o zprávu. Rada po opětném slyšení Konráda Eisenburgera se 1. října téhož roku rozhodla odeslat císaři soudní protokol s ostatními akty a dopisem, v němž se rada staví i nadále za Eisenburgera s odůvodněním, že „dotyčný Hassler není vynálezcem samohrajícího varhanního stroje, nýbrž že takový vynález přivedli na světlo jiní před mnoha lety... I když by snad mohlo být, že takový varhanní stroj nikdy před tím nebyl zhotoven in tali perfectione, přece jen Hasslerův stroj vychází ex eodem principio et fundamento, a je vždy snažší k věcem od jiných vynalezeným něco přidati a je zlepšiti, nežli je nově a ponejprv vynaléztí“. Hassler se pokusil ještě naposledy obrátit spor ve svůj prospěch a napsal opět dopis Rudolfu II., v němž námitky augšpurské rady označuje za „zcela směšné, chatrné a bezvýznamné“. Touto písemností však akta náhle přestávají, takže výsledek sporu není znám. Protože byl do sporu na Eisenburgerově straně zapleten i kurfiřt kolínský, lze předpokládat, že se Rudolf zdráhal dále se exponovat za Hasslera v dobách, v nichž jeho moc byla ohrožena. Nepovažoval za vhodné znepřátelit si dvě tak mocné a vlivné říšské strany, jaké představoval tehdy kurfiřt kolínský a bohaté říšské město Augšpurk.

Mezitím již práce na novém nástroji běžely naplno, Hainlin obdržel od Hasslera 500 zlatých na výlohy spojené se zhotovením součástí. Když Hainlin na jaře roku 1603 onemocněl zákeřnou chorobou mohl pokračovat v práci jen s velkou námahou. Mimo to se zadlužil, a když téhož roku zemřel, zanechal polohotový nástroj, značný dluh a Hasslera v nesnadné situaci. A tak se dostal Hassler do nového a ještě rozvláčnějšího sporu s Hainlinovými věřiteli, který podrobně vylíčil Friedrich Roth. Hassler po osmi-letých tahanicích spor prohrál a zbytky nedokončeného nástroje rozebrali Hainlinovy věřitelé. Hassler po této události ztratil nadobro chuť k dalším pokusům o stavbu mechanického hudebního nástroje.

Protože se nezachoval ani první Hasslerův varhanový stroj prodaný do Rudolfova pražského uměleckého kabinetu, ani neexistuje jeho popis, pokusíme si ho rekonstruovat alespoň v hrubých rysech, abychom ukázali, v čem spočívají Hasslerovy zásluhy o další vývoj a zdckonalování automatofonů.¹⁵

Automatofony jejichž původ sahá do antiky, staly se velkou módou v umělecky citlivé renesanci, jež povznesla mechaniku na umění. Hassler nebyl tedy vynálezcem, ale jako skvělý hudebník obeznámený s vymoženostmi v mechanice a zasvěcený do konstrukce automatofonů, ihned postřehl možnosti na zlepšení hudební produkce varhanového stroje, který v jeho době byl ještě spíš kuriózní hračkou než skutečným

¹⁴ Akta sporu jsou v archivu města Augšpurku.

¹⁵ O dějinách automatofonů viz monografii A. Buchnera: *hudební automaty*, Praha 1957.

hudebním nástrojem. Hasslerovi bylo od počátku jasné, že úspěchu může dosáhnout především zvětšením rozměru nástroje, rozmnožením píšťal, prodloužením hrací doby a rozšířením repertoáru na hrací válci. Hassler šel ještě dál, vycítil, že nový hudební nástroj vyžaduje nové skladby, a proto pro něj komponoval. V jeho privilegiu stojí, že vytvořil nástroj, na který bylo možno hrát jak pomocí kláves, tak i automaticky pomocí hracího válce. I to byl ve vývoji automatofonů nový a významný moment.

V procesu s Eisenburgerem panoval mezi svědky jednomyslný názor v tom, že po hudební stránce Hasslerův varhanový nástroj daleko předčil dosavadní stroje. Erasmus Mayr například zdůraznil že „k této dokonalosti koloraturami a jiným nebyl nikdy přiveden žádný tak, jako stroj Hasslerův“ a zdůvodňuje to zvláště hodinovým závažím. Podstatnou předností Hasslerovy konstrukce byla však možnost předvádět skladby i s velmi malými časovými hodnotami not, což dosud žádná jiná konstrukce neumožňovala. Tím se na Hasslerově nástroji mohla mnohem lépe uplatnit složitá polyfonická struktura skladeb. Rozmnožení píšťal mělo za následek vystupňování zvukových rejstříků. Před augšpurskou městskou radou vypovídal o tom Georg Hainlin: „Nestalo se, aby někdo viděl nebo slyšel takovou práci a takový stroj, v takové dokonalosti a úplnosti, jako byl velký stroj, který Hans Leo Hassler nedávno prodal jeho Římské Císařské Milosti. Conrad Eisenburger za svého pobytu před dvěma lety zhotovil psací stůl se samohrajícím strojem, ale zdaleka nedosáhl té dokonalosti. I když hraje koloratury, nemá v jednom taktu nikdy nakolíčkováno víc než 8 not, kdežto Hasslerův stroj hraje naráz na jeden takt 16, ale i 32 not“. V tom smyslu vypovídal i varhanář Hans Hartmann: „Viděl ovšem, a také sám zhotovoval malé samohrající strojky se 14, 15 nebo 16 píšťalami... Ale takový stroj, jaký Hans Leo Hassler nedávno prodal Jeho Císařské Milosti, neviděl jakživ a také nikdy o takovém neslyšel“.

Další Hasslerovou zásluhou byl přesnější způsob pokolíčkování hracího válce, který byl vždy nejobtížnějším úkolem při stavbě automatofonů. Proto způsob pokolíčkování válce byl bedlivě střeženým tajemstvím. Správné kolíčkování hracího válce záleželo na přesném zjišťování míst na válci, kde se zatloukaly kladivem nebo vtlačovaly kleštěmi kovové hroty a skoby různých tvarů a velikostí podle časového trvání jednotlivých tónů skladby. Tyto hroty a skoby otvíraly při hraní pomocí táhel záklopký vzdušnice k píšťalám; tím se rozeznávaly v požadované výšce, sledu a trvání. Technika přenosu skladeb na hrací válec byla za Hasslera teprve v počátečním stádiu vývoje a jak se zdá, Hassler byl z prvních, který při tom použil papírovou předlohu a přenášel na jeden a týž válec více skladeb. Ještě v roce 1647, tedy 35 let po Hasslerově smrti, prohlašuje Eisenburgerův žák Samuel Bidermann mladší, že „pokolíčkování válců do nástrojů a varhan, které samy od sebe hrají“ je Hasslerův vynález.

Zbývá nám ještě zmínit se o rezultátu F. Rotha v jeho uvedené již studii o velkém augšpurském procesu. Na základě výpovědí svědků a z celého procesu s Hainlinovými věřiteli Roth poukazuje na nepěkné rysy Hasslerovy povahy a že se v Praze před císařem chlubil cizím peřím. Privilegium získal pro sebe, aby si mohl hrát sám na vynálezce. Ze zjištěných důvodů nutil Hainlina k různým úpisům, aby pak všechnu slávu sklídl sám u císaře. Tento Rothův přehnaně negativní postoj k Hasslerovi nevystihuje pravý stav věcí, neboť budeme-li Hainlina považovat za sebelepšího mistra svého oboru, to, čím Hassler přispěl k zdokonalení varhanního automatofonu, nelze již dnes přehlédnout.

Palác Clam-Gallasův

*Schodiště Clam-Gallasova paláce —
plastiky M. B. Brauna,
nástropní freska Carlo Carlone
(Snímky Josef Ehm)*

*Clam-Gallasův palác v Husově ulici ►
na Starém Městě —
J. B. Fischer z Erlachu, 1713—19*

*Kašna s Tritonem v nádvoří
paláce — M. B. Braun*

*Portál Clam-Gallasova paláce —
M. B. Braun*

*Váza na balkóně paláce —
M. B. Braun*

